

Bánkiné Molnár Erzsébet

Büntető törvénykezés a Kiskun kerületben (1753–1848)¹

Írásom időkeretének 1753-as kezdő dátuma a Kiskun kerület tömlőcének Félegyházára (Félegyháza=Kiskunfélegyháza) helyezését jelzi. Ettől az időponttól a hajdani Kiskun kerület jogszolgáltatási központja Félegyházán, a Kiskun Múzeum jelenlegi épületeiben, illetve az épületek elődeiben működött. A kerületi tömlőc építési költségeit a nyolc kiskun település közösen fedezte.

A Kiskun kerület félegyházi börtöne nem előzmények nélküli, hiszen 1734-ben Halason (Halas=Kiskunhalas) már működött az akkor még csak hat kiskun település által épített tömlőc, de 1752-ben már igen rossz állapotban volt. 1752. november 4-én a Jászkun kerület Jászapátiban tartott közgyűlése döntötte el, hogy a romladozó halasi épület helyett újat kell építeni, de nem Halason, hanem az 1743-ban újra telepített, ígéretesen fejlődő Félegyházán.² A döntés egy csapásra megszüntette Halas kerületi központ szerepkörét. Mivel a jogszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása korszakunkban még sem a Jászkun kerületben, sem az ország más törvényhatóságában nem történt meg, a kerületi központ ott funkcionált, ahol a rabokat ítélő szék működött. A rabítélő széket pedig oda hívták össze, ahol a rabok a kerület tömlőcében ítéletre vártak.

A tömlőc áthelyezést Halas minden tiltakozása ellenére a nádor is támogatta, mivel Félegyháza kedvezőbb fekvése és más hiteles jelentések szerint alkalmasabb volt a kerületi rabokat ítélő szék számára. A hiteles jelentésekben bizonyára Félegyháza pozícióját erősítette lakosságának római katolikus vallása, valamint az, hogy a halasi vezetők és a kiskunkapitány belekeveredtek a Mezőtúr – Hódmezővásárhely központokkal Törő Pál, Pethó Ferenc, Bujdosó György vezetésével kibontakozott kurucz mozgalomba.³

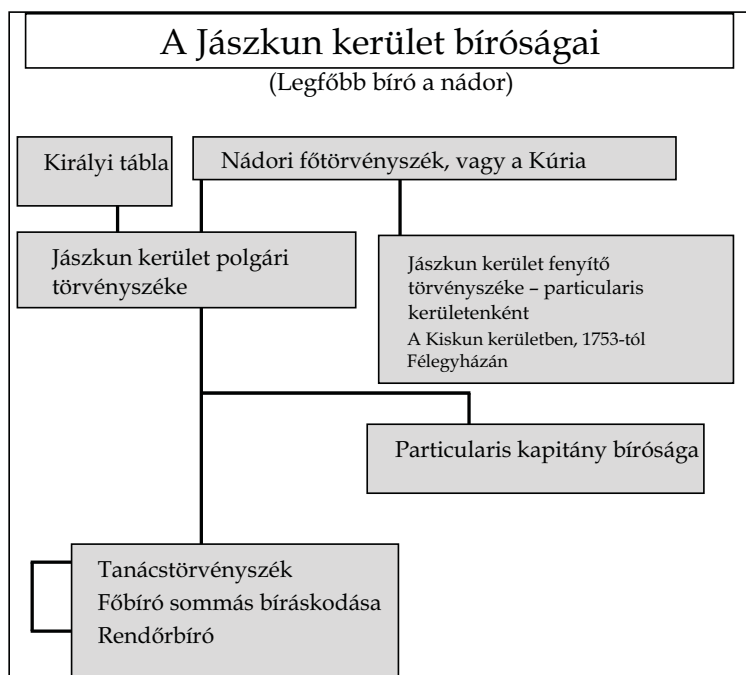
A tömlőc építését 1753 tavaszán kezdték el, s bár a befejezése áthúzódott 1754-re, 1753. november 12-én már Félegyházán ítélkezett a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke, melyet büntető törvényszéknek, rabokat ítélő törvényszéknek, főbenjáró törvényszéknek, kriminális sedriának is neveztek. A különböző megnevezések alatt ugyanazt az ítélő fórumot kell értenünk. A Kiskun kerület igazgatási és jogszolgáltatási központja tehát 1753-tól Félegyházán, a jelenlegi Kiskun Múzeum épületeinek elődjeiben kezdte meg működését.

¹ Írásom a Vajna Károly emlékére 2011. október 17-én rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A konferencia helyszíne Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban volt.

² Félegyháza 1526-ban áldozatul esett a török hadak pusztításának. A Jászkun kerületbe tartozó lakatlan pusztá benépesítése 1743-ban történt meg. Az új lakosok többsége a Jász kerület helységeiből települt át.

³ BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: *Iratok az 1753. évi Törő-féle parasztfelkelés kiskunsági kapcsolatairól*. In: Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 2. Szerk. Botka János. Szolnok, 1987. 285–302.

A Jászkun kerület három particularis – Jász, Nagykun, Kiskun – kerületre tagolódt, melyekben a jogszolgáltatást és az igazgatást, a jászkun redemptiót⁴ engedélyező alaptörvények: az 1745. május 6-i privilégium, valamint a privilégium végrehajtásáról 1751-ben az országgyűlésen jóváhagyott rendtartás szabályozta. A jászkun alaptörvények értelmében a nádor ismét visszakapta jászkunok legfőbb bírója tisztségét, a nádori bíróság pedig a kerületi bíróságok fellebbezési fóruma lett. A nádor nevezte ki a főkapitányt, aki az igazgatás irányítása mellett a Jászkun kerület polgári és fenyítő törvényszékén is elnökölt. Kizárólag a főkapitány elnökletével tartott törvényszék gyakorolhatta a pallos jogot.

Korszakunkban a Jászkun kerületben a törvénykezés sajátossága, hogy büntető ügyekben a tanácstörvényszék, a particularis kapitány bírósága és a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke is első folyamodású bíróság volt, de mindezekről fellebbezési lehetőség nyílt a második folyamodású nádori törvényszékekre.

Azt, hogy a bűnügy melyik fórum elé került, a cselekmény társadalmi veszélyessége és az elkövetés helye szabta meg. Mivel a kerületben élők a redemptióban személyes szabadságot nyertek, az úrszéki bíraskodást minden szinten a kerület saját bíróságai váltották fel. A Jászkun kerület népe felett csak

⁴ A redemptio, vagyis *megváltás* szóval jelölik a magyar történelemben a jászkun kerület önmegváltását, amelynek során 1745-ben pénzért visszaszerezték a török háborúk után 1702-ben elvesztett korábbi kiváltságaikat.

saját bírái ítéelkezhettek,⁵ hatáskörük büntető ügyek tekintetében a kerületeken kívül lakók ellen elkövetett bűnügyekre nem terjedt ki.

Az ítéelkezés jogforrásait az országos törvények és a privilégium mellett helyi statutumok, majd 1799-ben a József nádor által kiadott 13 statutum egészítette ki, melyet összefoglaló néven jászkun statutumnak neveztek. A jászkun statutum a kerületek jogszókasait kodifikálta, általános elfogadottságát igazolja, hogy honi törvényeknek is nevezték. Tudjuk, hogy sok család iratai között őrizték kéziratoss másolatát vagy megvásárolható könyvatos példányát.

A községi bíróságok

A települések élén a helyi redemptusok⁶ által választott főbíró állt, akinek feladatai közé tartozott a helységben elkövetett jogsértések feletti ítéelkezés s a község normáinak megtartatása. A bírói munkát az igazgatás rendészeti tiszttségviselői segítették; ők a tapasztalt rendellenességeket mindenkor a főbírónak jelentették, a verekedőket, az éjszaki csendrendeletet megszegőket pedig azonnal árestomba kísérték. Árestom, azaz zárka minden településen volt, rendszerint a városháza egyik jól zárható helyisége szolgált erre a célra. A törvénsértőket a bírói ítéel alapján néhány napra a zárkában tarthatták büntetésül. Amikor egyéb büntetést kaptak, a büntetés elszenvedése után szabadon hazamehettek.

A helyi panaszokat, a kisebb szabálysértéseket személyesen a főbíró ítéelte meg. Meghallgatta a feleket, és azonnal ítéelket hozott. Az ügymenet gyorsasága folytán rövid úton bevégzett bírói ítéeltekről külön naplót vezettek. A panaszjegyzőkönyvnek is nevezett bírói naplók hiteles dokumentumai a lakosság társadalmi együttélésében előfordult kisebb konfliktusoknak.

A tanúkihallgatást igénylő bűnügyekben a hat forintnál – 1776-tól a tíz forintnál – kisebb értékű lopások esetében a főbíró már két szenátor és a nótárius jelenlétében mondhatta ki az ítéelket, ezt a fórumot nevezték tanácstörvénszéknek.⁷ Testi fenytést csak három bírósági tag közös ítéelével szabhattak ki.

A tanácstörvénszék a helység lakosai által elkövetett kisebb személyes vétkekben, verekedési, lopási, káromkodási, bectelenítési ügyekben és különféle erkölcsi vétségekben szolgáltatott igazságot. A tanácstörvénszékhez fordulhattak a lakosok az egymás közötti adóssági vitáik eldöntéséért, az örökösödési és osztályos ügyekben, továbbá mindazokban az esetekben, amikor

⁵ II. József rendelkezésére 1786–1790 márciusa között az igazságszolgáltatást és a közigazgatást elválasztották, s a fellebbezési fórumok megváltoztak. Minthogy ez időszakban a kerületi közgyűlést és a nádori főkapitányi hivatal jászkunokra vonatkozó hatáskörét eltörölték, a kerületek Pest vármegyéhez kapcsolva éltek napjaikat. A kerületek élére állított jászkunsági kapitány közzvetítette Pest megye rendeleteit, de a kapitányi hivatal csak a közigazgatással foglalkozott. A bűnügyek Pest vármegye bíróságához tartoztak. A községek bírósági jogköre szintén megszűnt, s a polgári ügyeket a Jászberényben létrehozott polgári bíróság ítéelte, ahonnan fellebbvitel az eperjesi kerületi táblához, onnan pedig a királyi táblához történhetett.

⁶ redemptus (lat. 'megváltott, váltságot fizetett személy'): a magyar jogban azon személyek/családok gyűjtőneve, akik a jászkun redempció alkalmával a helységenként meghatározott váltságszószeg kifizetésével maguknak és utódaiknak földet váltottak.

⁷ BKML [Bács-Kiskun Megyei Levéltár] Kh. lt. [Kiskunhalas levéltára] Protocolum Currentialium 6. 155/1776.

a településen vagy annak határában található javakra vonatkozóan bírósági döntésre volt szükség.

A tanácstörvényszék hatáskörén túlmutató bűnügyekben a községben nem ítélezhettek, de a vizsgálatot ilyenkor is ott végezték el, ahol a bűntény megtörtént. A tanúvallomásokot a főbíró, olykor a kapitány jelenlétében a jegyző foglalta írásba. A vallomások alapján a kapitány rendelhetette el a perbefogást és az előzetes tömlöcbe küldést.

A tanács bíraskodási jogköre a nemesekre is kiterjedt, amíg azok a Jászkun kerületben laktak. Az 1751-es királyi rendtartáshoz kapcsolódva 1753-ban a nádor 23 pontos utasítást adott ki. Utasította a tanácsokat, hogy követeljék meg a kerületbeli nemesektől a nemesség igazolását, de az igazolás nem jelenti azt, hogy ők külön törvénykezés alá tartozhatnak, „...semmi jurisdictiót magukra ne vehessenek, hanem a több lakosokkal egy sorsban álljanak, amíg a Districtusokban laknak”.⁸

A tanácstörvényszék és a főbíró ítélezésére legtöbbször a helyi statutumok, az igazgatási vagy a rendészeti intézkedések megsértése miatt került sor. A jászkun települések nem vezettek jegyzéket a helyi statutumaikról, nem tartottak külön „törvénykönyvet”, a hozott statutum erejű határozatokat a testületi jegyzőkönyvek bejegyzései őrzik. A büntetéseket kilátásba helyező szabályozásból példaként emelek ki néhányat.

A tilos helyen pipázás büntetése egy forint volt.⁹ Aki a főbíró vagy a rendészeti közegnek számító tizedest szidta, 25 pálcaütést kaphatott. Ha más kertföldjében (szántóföldjében), istállójában kárt tett az állat, a figyelmetlen pásztor 30 botütésre számíthatott, és a megállapított kárt is meg kellett fizetnie.¹⁰

A káromkodás minden rendű, rangú lakos esetében büntetést – többnyire templom előtti pálcazást – eredményezett, ha az elkövető történetesen egy szenátor volt, annak a tisztségétől meg kellett válnia. A büntetési tételek 1760-tól emelkedtek. 1761-ben a káromkodók 50 palcát, a visszaesők száz botütést kaphattak. Az Istennel, Máriával káromkodókat halálra ítélték. Káromkodás miatt történt kivégzésről kutatásaim során nem találtam Kiskun kerületi dokumentumot. Azokat, akik hallották a káromkodást, de nem jelentették a vétket, három forintra büntethette a főbíró. A három forint büntetéspénzből egy forint a kapitányt, egy forint a település pénztárát, egy pedig azt a személyt illette, aki feljelentette a cinkost.¹¹ 1763-ban, aki a bírót megsértette, ötven pálcaütést kaphatott. Amikor a törvényszék deresen elszenvendő botütésekről rendelkezett, az ítéletet a legrovidebb időn belül végrehajtották, s apellátát csak az executio [végrehajtás] után engedtek. Minthogy a botbüntetések igen gyakoriak voltak, s a kiszabott botütések mennyisége is egyre növekedett, 1835-ben a Jászkun kerület elfogadta, hogy a továbbiakban a tanácstörvényszék 25 palcánál többre senkit nem ítéltet.

⁸ 1753. április 15-i punctumok. Közli NAGY SZEDER ISTVÁN: *Adatok Kiskunhalas város történetéhez I-III. Kiskunhalas, 1924-1926. 101-107.*

⁹ BKML Kf. lt. [Kiskunfélegyháza levéltára] No. 8. Caps. 2. Fasc. 4. No 4/1793-94.

¹⁰ BKML Kf. lt. *Protocollum politicum* 3. 58/1770. július 14.

¹¹ BKML Kf. lt. L. 27. Cs. 3. Sz.39. 1761.

Az ítéletekben kiemelt hangsúlyt kapott a büntetés megszégyenítő jellege. Ezért az ítéletek kihirdetése mindig nyilvánosan történt, s a megszégyenítő büntetést, például a kalodát, a botozást, a szégyentábla viselését a nyilvánosság előtt kellett elszenvedni. A tanácstörvényszék és a főbíró ítélkezésében is az volt a legfontosabb szempont, hogy a helyi társadalom békéjét megőrizték és a közösség erkölcsi normáit megtartassák.

A kiskunkapitány törvényszéke

A Kiskun kerület kapitányi bíróságának ítélkezése többnyire abban a helységben zajlott, ahol a kapitány lakott, de a bíróság hatásköre mind a nyolc kiskun településre kiterjedt. A particularis kerületekben a kapitányok bíraskodását az adott kerület táblabírái és esküdtsjei segítették. Az ítélethozatalhoz legalább három, 1799-től négy bírósági tag jelenlétére volt szükség. Sajnos a kapitányok iratainak nagy része elkallódott, nem került be a kerületi archívumba. A kapitányi bíraskodásra vonatkozó ismereteink az egyes települések tükröződő anyagából származnak, és jelenleg erősen hiányosak. Bizonyos, hogy a kapitányi bíróság olyan bűnügyekben ítélkezett, amelyek nagyságrendben meghaladták a községi bíróság hatáskörét.

Tudjuk, hogy bizonyos bűnügyekben, például lólopási ügyben a kapitány személyesen ítelt, és az ítéletet – a botozást – azonnal végrehajtották. A lakosság fokozott bizalommal fordult panaszaival a kapitányhoz. A településeken lefolytatott vizsgálatok irataiban gyakran olvasható, hogy a sértett fél azzal fenyegetőzik, a kapitányhoz fordul igazságért. A helységekben kirobbant társadalmi konfliktusok elsimításához az érintettek a kapitány közreműködését kérték. A tanúk meghallgatása ilyen esetekben a kapitány személyes részvételével, olykor az ő utasítására történt. A társadalmi konfliktusok megítélése azonban többnyire meghaladta a kapitányi bíróság hatáskörét, de a vallomási jegyzőkönyv alapján a vétkeseket a kapitány tömlöcbe zárathatta, hogy ott várják a fenyítő törvényszék ítéletét. Máskor, hogy a konfliktus terjedését időben megállíthassák, a kapitány kompromisszumra intette a helyi tanácsot. A kapitányi bíróságon hirdették ki a sedrián bevégzett processusok ítéleteit is, majd – akár apelláltak, akár nem – a per anyagát továbbküldték a Jászkun kerületi nótárius hivatalába, ahonnan a Jászkun kerület levéltárába került.

A Jászkun kerület fenyítő törvényszéke

A Jászkun kerület fenyítő törvényszéke a negyedévenként meghirdetett törvényszéki napokon – kerületenként külön-külön – ítélkezett. A törvényszéki napokat a generális közgyűlésben hirdették ki. A Kiskun kerületben a rabok a kiskunkapitány perbefogó határozata alapján a félegyházi kerületi tömlöcbe várták, hogy sor kerüljön az ítéletre. A törvényszéki üléseket a tömlöc melletti kerületi házban tartották. Olykor a Jászkun kerület teljes tisztikara részt vett a törvénykezésben, a jelenlévők nevét és tisztségét feljegyezték a bírósági ülés jegyzőkönyvébe. A fenyítő törvényszék elnöke a főkapitány volt, aki személyes elnökségét rendszerint átruházta az alkapitányra vagy a bíróság valamelyik tagjára. Az átruházást szintén a jegyzőkönyvben dokumentálták. A fenyítő törvényszéknek állandó tagja volt a

három kapitány, közülük az, aki a perbefogást elrendelte az ítélethozatalban, nem vehetett részt. Az ügyek előterjesztője a tiszti ügyész volt. Az érintett települések tanácsai két-két szenátort küldtek, akik a törvényszéki ciklus végéig ott maradtak, hogy szükség esetén felvilágosítással szolgáljanak.¹² A bevezetett perek iratait a jászberényi kerületi levéltárban helyezték el.¹³

A bírósági jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a Félegyházán tartott sedrián, például 1799. június 3-án és az azt követő napokon nyolc Jászkun kerületi tisztségviselő, két Jász kerületi, két Nagykun kerületi és hét Kiskun kerületi tisztségviselő együttes ülésével ítéleztek. Egy-egy törvénykezési ciklus alatt, ami csak 2-3 napra, de egy hétnél többre sohasem terjedt, olykor száznál több rabot ítélték el. Például 1802. január 11-én és az azt követő napokon 101 rab bűnügyében ítéleztek.

A jászkun fenyítő törvényszék hatásköre minden bűnügyre kiterjedt. Itt hozták meg a végső döntést a halálos ítéletekben, ami ellen kötelező volt fellebbezni a nádori törvényszékre. Ha a nádori törvényszéken jóváhagyták a halálos ítéletet, akkor azt a következő jászkun kriminális sedrián ki lehetett hirdetni, de még nem hajthatták végre, mert minden halálra ítéltnek joga volt a királyi kegyelemre. A kegyelmi kérvényt a tiszti ügyész terjesztette fel a királyhoz. A kivégzést csak a kegyelem elutasítása után hajthatták végre, abban a helységben, ahol bűntényt elkövettek. A hóhért eseti megbízással fogadták.

A Jászkun kerületben arra törekedtek, hogy a bűnözőket abban a kerületben tartott kriminális sedrián ítéljék el, amelyikben a bűntényt elkövetették. Kivételként, amikor túl sok rab várt ítéletre, előfordult, hogy a Jász kerületben tartott sedrián kiskunsági vagy nagykunsági rabot ítélték el, és fordítva is. A bűnözés visszaszorítása mellett a fenyítő törvényszéknek jelentős feladata volt a társadalmi konfliktusok kivizsgálata, s a néplázítók elítélése. A kriminális sedrián hoztak ítéletet a felségsértési ügyekről, a csoportosan elkövetett rablásokról és a gyújtogatásokról. A visszaeső bűnösök szintén a fenyítő törvényszék elé kerültek. 1834 után a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke ítélezett a nemesek olyan apróbb vétkeiben is, amelyek korábban a főbíró vagy a tanácstörvényszék hatáskörébe tartoztak.

Befejezésként a bűnügyek jellegzetes típusai közül néhány olyan bűnesetet említek, amelyekben a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke a Félegyházán tartott törvénykezési napokon hozta meg ítéletét.

A 18. században különösen szigorú volt istenkáromlás büntetése. 1780-ban a fenyítő törvényszéken istenkáromlásért a bűnöst egy esztendei rabságra ítélték miközben dolgoznia kellett, vasárnap és ünnepnapokon pedig a nyakába akasztott táblával szégyenítették, mindezek mellett az éves büntetés alatt kétszer száz botütést is kapott.¹⁴

A kuruzslóknak nevezett gyógyítók büntetőpere szinte mindig a kriminális sedria előtt zajlott, s bár sok volt a halált okozó kuruzslós gyógyítás, halálos ítélettel ilyen ügyben nem találkoztam. A kuruzslás tiltott tevékenység volt, titokban végezték, az efféle gyógyításról alig maradtak írásos dokumentumok.

¹² BKML Kh. It. Protocollum Currentalium. 29. p. 484/1836.

¹³ BKML Kh. It. K. 78 No. 11/1796.

¹⁴ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 4. füzet. 6. kötet. 8. szám

Éppen ezért nem csupán jogtörténeti szempontból érdekesek a kuruzslók peranyagai, hanem a néprajztudomány számára is hézagpótlók a perekből feltárható ismeretek.

A vizsgált korszakban elterjedt gyógyítási módszer volt a füstölés. A beteget zárt helyen valamilyen szerrel füstölték, s ha az eljáráshoz rosszul választották meg vagy túladagolták a szert, a füstölés akár a beteg halálával végződhetett. A cinóberes füstöléstől halt meg 1824-ben Félegyházán a kerületi hadnagy gyermeke.¹⁵ A Félegyházán tartott rabítélő széken a cinóberes füstöléssel halált okozó Tamasi Örzse kuruzsló – aki a hadnagy leányát kezelte – mégis enyhe büntetést kapott. Mivel „egyenes oka nem lévén [a gyermek halálának], ez úttal keményen megdorgáltatik, és a további orvoslástól kemény felelet terhe alatt el tiltván, ez úttal szabadon bocsáttatik”¹⁶ – hangzott az ítélet. Halason 1830-ban hasonló kezeléstől egy ötéves kisleány halt meg. Begyik Ilona kuruzslót büntetésül egy hónpra tömlöcbe zárták.

Nevezetes visszaeső bűnös volt a félegyházi Szvátsik házaspár, Szvátsik János és felesége, Pásztor Terézia. 1806-ban Szvátsik Jánost kuruzslásért a tanácstörvényszék 25 pálcára ítélte; majd 1823-ban mint visszaeső bűnös került a kriminális sedria elé, ekkor 54 évesnek mondta magát. „Romlott jószágoknak gyógyítója, elveszett kárnak visszatérítője vagyok” – vallotta. Halason, Majsán, Kunszentmiklóson gyógyított. A bíróság előtt felsorolta azt a 19 halasi lakost, akiktől pénzt kapott a gyógyításért, illetve bizonyos látnoki tevékenységért – például az ellopott lóról megmondta a gazdájának, hol találja meg. Szvátsik Jánost ekkor a bíróság 25 botütésre ítélte, és a kicsalt pénzeket vissza kellett fizetnie. 1837-ben ismét a sedria előtt állt, ekkor 82 évesnek mondta magát, és már Tolna vármegyében is gyógyított. Nem derül ki, hogy félre akarta vezetni a bíróságot, vagy valóban nem tudta a saját életkorát. Bevallotta, hogy Kisszékelyen több mint 300 kocsival mentek hozzá a sánták, vakok, némák, „s több efféle nyomorultak” kik közül számtalanon segített. Szvátsik megbüntetését Tolna vármegye kérte, de Félegyházán ítélték el egyhónapi börtönbüntetésre, továbbá elvették az útlevelét, hogy többé ne hagyhassa el a várost. Nem sorolom a hasonló eseteket. Tény, hogy 1800–1850 között 22 olyan bűnügyi periratot találtam, amelyek a Kiskun kerületben tevékenykedő kuruzslókra vonatkoztak.¹⁷ A legtöbb perbefogott kuruzsló Félegyházán, Halason és Szabadszálláson működött.

Mindenkor a fenyítő törvényszék ítélkezett az úgy nevezett néplázítási ügyekben. A társadalmi konfliktusok kirobbanásának oka mindig kerületi vagy helyi sérelem volt. Legtöbbször a hatalommal történt visszaélés miatt tört ki lázongás, és végződött büntető perben. A népharag mozgalommá formálódása szinte minden esetben azonos forgatókönyv szerint zajlott. Általában néhány hangadó szervezte az elégedetlen vagy sértett lakosokat, gyűléseket tartottak a saját lakásukon vagy a templom előtt, pénzt szedtek ügyvédre, beadványokat szerkesztettek a főkapitányhoz, a nádorhoz. A néplázítási ügyek sajátos csoportjába tartoztak a tagosítási ügyek.

¹⁵ A cinóbrum higany tartalmú mérgező anyag.

¹⁶ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 22. Füzet. 3. Kötet. 27. szám

¹⁷ BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: Kuruzslók a Kiskunságban. Forrás, XXIV. évf. 1992. 11. 56–63.

A kerületben minden redemptusnak saját tulajdonú földbirtoka volt, de a birtok helye a határközösségben zajló nyomásos gazdálkodás folytán bizonyos időszakonként változott. A tagosítással a földbirtokok túlzott szétdaraboltságát akarták megszüntetni, s bár a cél helyes volt, a megoldás rengeteg helyi konfliktust okozott. 1825-ben Szabadszálláson 48 lakos tiltakozott a határ újra felosztása ellen. Hosszas vizsgálat után az elégedetlen gazdák körében lázító két főszervező személyenként kétheti börtönbüntetést kapott. A büntetés lefékezte a szervezkedést, de mivel az elégedetlenség oka nem szűnt meg, az ügy nem jutott nyugvópontra. 1830-ban már 400 lakos lázongott. Az ügy azzal kezdődött, hogy a szabadszállási birtokosok panasszal fordultak a nádorhoz a tagosítás módja miatt. A nádor elutasította a panaszt, és megtiltotta a lázongást, de az a tilalom ellenére folytatódott.

A zenebonások perét, ahogyan a lázongókat nevezték, 1830 júniusában tárgyalta a Félegyházán tartott fenyítő törvényszéken. Nem részletezem a tömeges vizsgálat vallomásait, a főbűnösnek mondott két személy és egy visszaesőnek talált harmadik – az előzetes tömlöcözést beszámítva – fél esztendei börtönbüntetést és 25-25 botütést kapott. Ezekkel a rabokkal igen szigorúan bánhattak, mert feleségeik panaszt tettek a nádornál, hogy a Félegyházán raboskodókat a legmélyebb tömlöcben vasban tartják. A nádori leirat nyomán a főkapitány intézkedett, és könnyebb bánásmódra utasította a tömlöctartókat.¹⁸

1832-ben Fülöpszálláson, 1836-ban Halason lázongtak az előjáróság rendeletei ellen, majd 1839–40-ben újabb tömeges lázongás kezdődött Szabadszálláson az előjáróság visszaélései miatt. A törvényszéki ítéletek alig félemlítették meg a lázongó szabadszállásiakat. Amikor 1841-ben Páli József redemptus a börtönből kiszabadult, a helyi tanács be akarta hajtani tőle a rabtartási költséget. A szabadszállási főbíró üzent Pálinak, hogy jelenjen meg a tanácsházban, és fizesse meg az előlegezett költséget. Páli – aki éppen lakodalomban volt mint násznagy – visszaüzent: „én nem ismerem az urat Bírámnak, minthogy nem én választottam”. A választás idején ugyanis Páli éppen börtönben ült, tehát valóban nem vett részt a voksolásban, bár választójogú redemptus volt. Később a fizetés megtagadásáért is kapott egy hónap vasban töltendő börtönbüntetést, heti 2 nap kenyéren és vízen való böjttel szigorítva.¹⁹

1834-ben különösen szigorú ítéletet hoztak a majsai Grezsán Sándor nyughatatlankodó perében, aki a helyi előjáróság atyafiságos összefonódásai miatt tiltakozott, s a maga mellé állított lakosokkal aláírásokat gyűjtött a nádorhoz benyújtandó beadványuk támogatásához. Grezsánék azt sérelmezték, hogy a szenátorok és a külső tanács tagjai is atyafiak, akiknek a megválasztásába a lakosok nem szólhatnak bele. A jászkun választói jog ebben a korszakban már csak a főbíró megválasztására terjedt, a tanács testületébe a hivatalban lévő szenátorok választottak új tagot a megüresedett helyre. Az így szenátorrá vagy a külső tanács tagjává lett „rokonok” néhány év múlva letették a hivatalt, de az adómentességük

¹⁸ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 25. füzet. 3. kötet. 25. szám

¹⁹ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 32. füzet. 2. kötet. 34. szám

életük végéig megmarad. A petíciót 31 majsai redemptus írta alá. A vizsgálat után Grezsán büntetése egy évig tartó vasban töltendő fogság lett, heti két nap böjttel szigorítva. A kérvény szerkesztője és írója négyhónapi, többen két- és egyhónapi vasban töltendő börtönbüntetést kaptak, böjttel szigorítva.²⁰

Az előjáróság rendeletei sokszor váltottak ki ellenállást az olykor túlzott öntudattal rendelkező redemptusokból. 1836-ban Halason négyen tagadták meg az engedelmességet.²¹ Novemberben történt az eset, amikor is a 13-án tartott publikáción kihirdették a kerületi rendeletet: „Bár Halason nem termett bor, senki idegen helyről ne merészeljen hozni és mérni, és a pálinkafőzés gabonából szintén tilos!”. A hallgatóság felzúdult, mert Halason a helység kocsmájában drágán mérték a bort. Szabadkán ekkor 12 krajcárért adtak egy icce bort, Halason viszont 16 krajcárért. A halasiak úgy gondolták, „abból, hogy a magáéból főz e pálinkát a tulajdonos, senki nem parancsol, a kifőzésből visszamaradt ruskót pedig megeszik a disznók”. A helyi tanács nem tudott mit kezdeni a lázongókkal, az ügyet a fenyítő törvényszék elé adta. A bíróság jogosnak találta a tanács közbelépését. Ítéletük elmarasztalta a lázongókat, mert azok „félre tévén a törvényes előjáróság eránt tartozó tiszteletet, makacs engedetlenséggel kikelni, s ez által több lakos társaiknak is eféle botránkozató tettekre útat nyitni bátorkodtak”. A négy lázongó közül a hangadó egyhónapi, a többi 2-2 heti árestomban töltendő büntetést kapott.

1842 tavaszán Fülöpszálláson a tagosítást és a tanyás földkimérést tárgyaló 81 birtokos sehogyan sem tudott egyezsége jutni. Mérgében Bankós János helyi szenátor kifakadt: „azért nem érünk célt, [...] mivel soha nem volt a magyar egy akaraton”.²² Erre a tanyás osztást ellenzők vezetője, Adács István is megszólalt: „Igaz az! Azért ül most is a Német a nyakunkon”. Ezt a véleményt a tanács felségsértésnek nyilvánította, s Adácsot, aki rendészeti hadnagy volt, azonnal elbocsátották a szolgálatból. Adács nem értette a vádat, egyre csak azt ismételte, hogy ő nem sértette a császárt, csak azt mondta, ezért van a magyar a német alatt. A tanúk nem vallottak ellene. A zajban senki nem hallotta a sértő megjegyzést, de hiába, a főbíró a hadnagyot a nép szószólójának tekintette, és tömlöcbe csukatta. A fenyítő törvényszék enyhe ítéletet hozott. Adács büntetése az előzetesen tömlöcbe töltött két hónappal és a költségek megtérítésével letelt.

Sorolhatnám a büntetőügyek típusait, példáit, itt és most csupán felvillantásukra nyílt lehetőség, de bízom benne, talán sikerült bemutatnom a Kiskun kerületben folytatott büntető törvénykezés sajátosságait.

²⁰ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 27. füzet. 6. kötet. 28. szám

²¹ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 29. füzet. 2. kötet. 32. szám/1836.

²² SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 32. füzet. 6. kötet. 60. szám/1842.